

Jóárt Krisztián:¹ Cseh politikusok elleni állítólagos orosz mérgezési kísérlet²

Vezetői összefoglaló

- A cseh sajtó egy orosz merénylet tervéről számolt be a közelmúltban. Állítások szerint Prága főpolgármestere, valamint két prágai kerületi, illetve városrészi polgármester ricinnel történő megmérgezésére készült Moszkva.
- A három polgármester mindegyike tett olyan lépést a közelmúltban, mely kiváltotta Oroszország kritikáját.
- A legfrissebb információk a Szövetségi Biztonsági Szolgálatot (FSZB) hozzák összefüggésbe az akcióval.
- A sajtóértesüléseket hivatalos források nem erősítették meg eddig. Az azonban tény, hogy a szóban forgó három politikus jelenleg rendőri védelem alatt áll.
- Nem segíti a tisztánlátást, hogy az orosz hírszerző szolgálatok csehországi jelenlétének kérdése erősen átpolitizált.
- Jelen pillanatban az elmúlt években (részben bizonyítottan, részben pedig nagy valószínűséggel) az orosz titkosszolgálatoknak tulajdonított célzott likvidálási akciók elemzése nyújt tájékozódási pontot az állítólagos cseh merényletkísérlet értelmezéséhez.
- A szerző véleménye szerint a polgármesterek elleni állítólagos művelet nem illeszthető bele a korábbi esetek által kirajzolt mintázatba.

Április 26-án a cseh *Respekt* nevű hetilap titkosszolgálati információkra hivatkozva egy cseh politikusok elleni orosz merényletkísérletről számolt be. A lap szerint három héttel korábban egy diplomata útlevéllel utazó orosz állampolgár ricinnel a bőröndjében repült Prágába abból a célból, hogy megmérgezze Prága polgármesterét, Zdenek Hřibet, valamint másik két polgármestert, Ondřej Kolářt, Prága hatodik kerületének, illetve Pavel Novotnyt, Prága Reporyje városrészének polgármesterét. A politikusok azóta rendőri védelem alatt állnak. A rendelkezésre álló kevés információn túl nehezteli a tisztánlátást, hogy a kevés ismert részlettel kapcsolatban is sok az ellentmondás. A kérdésben megnyilatkozó vezető cseh politikusok kijelentései is szűkszavúak, egymásnak ellentmondanak. Noha a Moszkvával jó kapcsolatokat ápoló cseh elnök, Miloš Zeman tagadta, hogy bármiféle orosz mérgezési kísérletre történtek volna előkészületek, a *Respekt* hírének nem cáfolta más vezető politikus. E rövid elemzés³ arra vállalkozik, hogy az ismert tények alapján megállapítsa, hogy az állítólagos merényletkísérlet miként illeszkedik (avagy nem illeszkedik) a közelmúlt hasonló orosz titkosszolgálati akcióinak sorába. Az elemzés nem vizsgálja az események cseh belpolitikai kontextusát.

Tények és ellentmondások az ügyel kapcsolatban

A hírt elsőként közlő cseh oknyomozó hetilap, a *Respekt* megbízható hírforrásnak számít. A cikk szerzője, Ondřej Kundra ismert, titkosszolgálati ügyekben jártas újságíró. Korábban számos cikket írt az orosz titkosszolgálatok csehországi tevékenységével kapcsolatosan. Egyebek mellett Kundra számolt be 2019 márciusában arról, hogy a cseh elhárítás, a BIS sikeresen lekapcsolt egy, az országban tevékenykedő és az orosz hírszerzéshez köthető hackercsoportot még 2018-ban. A sikeres akcióról szóló cikk egyébként alighanem jól jött a BIS reputációjának, hiszen igazolta, hogy a Moszkvával jó kapcsolatot ápoló Miloš Zeman cseh elnök alaptalanul vádolta

¹ Jóárt Krisztián (joart.krisztian@gmail.com; joart.krisztian@uni-nke.hu) az NKE EJKK SVKI kutatóasszisztense, doktorandusz.

² Az elemzés a Nemzeti Kutatási, Innovációs és Fejlesztési Hivatal támogatásával, az 129243-as számú, „Hagyomány és rugalmasság Oroszország biztonság- és védelempolitikájában” nevű projekt keretében valósult meg.

³ Az elemzés szerzője köszönetét fejezi ki Rác Andrásnak és Deák András Györgynek a hasznos kiegészítésekért és tanácsokért.

inkompetenciával a szolgálatot néhány hónappal korábban.⁴ Kundra tehát minden bizonnyal bejártott és megbízható BIS-es kapcsolatokkal rendelkezik, ezért a történet semmiképp sem intézhető el annyival, hogy az csupán „*egyetlen névtelen beszámolón alapul*” – ahogy azt az ismert brit Oroszország-szakértő, Mark Galeotti kommentálta. Valószínűbb, hogy a Kundra által jegyzett cikk sokkal inkább tudatos kiszivárogtatáson alapult. A cseh elnöknek a biztonsági szolgálattal szemben megfogalmazott durva kritikája rávilágít arra, hogy mennyire átpolitizált az orosz (és a kínai) titkosszolgálati tevékenységgel szembeni fellépés kérdése Csehországban.⁵ Michal Koudelka, a BIS vezetője és Miloš Zeman között személyesen is rossz a viszony, minthogy Koudelka tábornoki előléptetését már kétszer is visszautasította az elnök.⁶ Ennek tükrében a *Respekt* újságírója által közölt információ sem értelmezhető e kontextuson kívül, s vizsgálatánál sem lehet eltekinteni a cseh kémelhárítás és egyes cseh politikai szereplők között fennálló feszültségtől.

A diplomata kiléte

A korábbi hírek arról számoltak be, hogy a ricint szállító orosz férfi diplomata útlevéllel érkezett a cseh fővárosba. Később a cseh külügyminisztérium ezt az információt annyival pontosította, hogy a szóban forgó személy Csehországba akkreditált orosz diplomata, aki üzleti útról tért vissza a cseh fővárosba, kollégái pedig a reptéren várták.⁷ A diplomatát a *Respekt* beszámolója szerint a reptérről az orosz nagykövetség autója szállította egyenesen a nagykövetségre a ricint tartalmazó bőrönddel együtt.⁸ A diplomata a legutóbbi információk szerint Andrej Viktorovics Koncsakov, az FSZB 5., az úgynevezett *közel külföldért* felelős igazgatóságának tisztje. Koncsakov fedőfoglalkozásként 2017 óta a Roszszotrudnyicsesztvo – egy, egyéb feladatok mellett az orosz diaszpórával kapcsolatot tartó orosz szövetségi ügynökség – cseh képviselőjének vezetője, diplomata státusszal pedig 2019 óta rendelkezik.⁹ Felmerül a kérdés, hogy amennyiben a cseh hatóságoknak tudomása volt a bőrönd nyilvánvalóan illegális tartalmáról, akkor miért nem utasították ki az orosz diplomatát az országból? Az *iDNES* cseh portál újságírója éppen erre az ellentmondásra kérdezett rá a cseh külügyminiszterrel folytatott és május 3-án megjelent interjúban. Tomáš Petříček cseh külügyminiszter válaszában kifejtette, hogy „*amennyiben sikerülne bizonyítanunk, hogy valamely más ország diplomatája törvénytelen tevékenységet folytat nálunk, vagy fenyegeti államunk biztonságát, az alapul szolgálna a kiutasítására*”.¹⁰ Az interjú során azonban Petříček egyértelművé tette, hogy ez a kérdés jelenleg nincs napirenden. Megjegyezte, hogy a Szkripal-üggyel kapcsolatosan Csehország adekvát választ adott. „*Ugyanakkor most meg vagyok győződve arról, hogy Oroszországnak nincsenek hasonló szándékai, habár a kockázat mindig fennáll, mivel korábban történt már hasonló és nem csak Nagy-Britanniában*” – mondta Petříček.¹¹ Egyelőre semmit sem tudni az állítólagos akció többi résztvevőjéről. A *Respekt*-cikk ugyanakkor megemlíti, hogy az orosz diplomata érkezése egybeesett további orosz hírszerző-

⁴ Tom MCENCHROE: “[Respekt: Czech intelligence uncovered Russian hackers using IT company front](#), [online], 2019. 03. 18. Forrás: Radio Prague International [2020. 05. 12.]

⁵ Miloš Zeman 2018-ban a cseh biztonsági szolgálat éves jelentését úgy kommentálta, hogy az hamis képet fest az orosz és kínai hírszerző szolgálatok növekvő csehországi aktivitásáról. A jelentést halandzsának, a szolgálat munkatársait pedig idiótáknak nevezte. [Czech Intelligence Rejects President's Criticism On Reports Of Russian, Chinese Spies](#), [online], 2018. 12. 07. Forrás: RFE/RL [2020. 05. 12.]

⁶ Ian WILLOUGHBY: [Czech intelligence chief Koudelka receives top CIA award](#), [online], 2019. 04. 04. Forrás: Radio Prague International [2020. 05. 12.]

⁷ [Rusko kvůli Respektu poslalo do Česka nótu. Nepatříčná snaha o narušování svobody tisku, miní diplomacie](#), [online], 2020. 04. 28. Forrás: Lidovky.cz [2020. 05. 12.]

⁸ [Russia Sent Special Agent With Poison to Prague After Demolition of Konev Monument](#), [online], 2020. 04. 27. Forrás: Prague Morning [2020. 05. 12.]

⁹ Jakub JANDA: [Thread: Russian intelligence threatening lives of three Czech mayors](#), [online], 2020. 05. 11. Forrás: Twitter [2020. 05. 12.]

¹⁰ Petr KOLÁŘ: [iDNES \(Чехия\): «Я приглашу российского посла. Наши отношения переживают трудный период», — говорит Петршичек](#), [online], 2020. 05. 06. Forrás: InoSzMI [2020. 05. 12.]

¹¹ Uo.

gyanús egyének beutazásával más európai országokba.¹² Szintén nem egyértelmű, hogy a Koncsakov néven azonosított, diplomáciai fedésben dolgozó FSZB-tiszt mikor érkezett vissza Csehországba. A cseh külügyminisztérium nyilatkozata ezt április második hetére datálja.¹³ Ezzel szemben Jakub Janda cseh elemző május 11-ei tweetjében azt állítja, a beutazás dátuma március 14-e volt, röviddel a határok lezárásának elrendelése előtt.¹⁴ Ez utóbbi dátumot látszik megerősíteni egyébként az orosz nagykövetség közleménye is, mely szerint március közepe óta nem érkezett diplomatájuk a prágai reptéren keresztül az országba.¹⁵

Az ismert információk alapján kijelenthető, hogy a ricint szállító személy egy Csehországba akkreditált orosz diplomata, akinek kiutasítására ezidáig nem került sor. Az ugyanakkor nyílt forrásokból nem rekonstruálható, hogy az illetőt a botrány kirobbanása óta esetleg kivonta-e már Moszkva a prágai állomáshelyéről.

A vélelmezett célpontok

Az állítólagos orosz titkosszolgálati akció célpontjaiként a Respekt-cikk három cseh politikust azonosít. Zdenek Hřibet, Prága főpolgármesterét, valamint egy kerületi és egy városrészi polgármestert, Ondřej Kolářt, illetve Pavel Novotnyt.¹⁶ A három politikus mindegyike tett a közelmúltban olyan lépést, mely kiváltotta Moszkva tiltakozását. Hřib egyike volt azoknak, akik felkarolták azt a kezdeményezést, hogy Borisz Nyemcov meggyilkolt orosz ellenzéki politikus halálának ötödik évfordulójára nevezze át a prágai orosz nagykövetség mellett található teret. Erre február 27-én ünnepélyes keretek között sor is került. A tér mellett a közelben található park egyik promenádját is átnevezték, utóbbit a szintén gyilkosság áldozatául esett Anna Politkovszkaja újságíró emlékének szentelve.¹⁷ Kolář a kerületében álló, Ivan Konyev marsallt¹⁸ ábrázoló szobrot távolított el április elején.¹⁹ Novotny pedig emlékművet állíttatott az antikommunista Orosz Felszabadító Hadsereg katonáinak, akik részt vettek a prágai felkelésben a második világháború végén, ugyanakkor azt megelőzően a nácik oldalán harcoltak.²⁰ Mindhárom polgármester jelenleg rendőri védelem alatt áll. Ennek okáról azonban szűkszavúan nyilatkoztak az illetékesek. Hřib az Eho Moszkvi orosz rádióknak adott interjújában annyit árult el, hogy védelmét életveszélyes fenyegetés miatt rendelték el, és utalt arra, hogy ez valamely nyilvános kijelentésével állhat összefüggésben. Hřib azt is elárulta, hogy az intézkedést a katolikus húsvét idején rendelték el, azaz az interjút valamivel több mint két héttel megelőzően.²¹ Ez nagyjából egybeesik a dátummal, melyet a cseh

¹² Tony WESOLOWSKY: [Prague Mayor Under Police Protection Amid Report Of Possible Russian Poisoning Plot](#), [online], 2020. 04. 27. Forrás: RFE/RL [2020. 05. 12.]

¹³ [Rusko kvůli Respektu poslalo do Āeska nůtu. NepatrřiĀnā snaha o naruřovānř svobody tisku, mřnř diplomacie](#), [online], 2020. 04. 28. Forrás: Lidovky.cz [2020. 05. 12.]

¹⁴ Jakub JANDA: [Thread: Russian intelligence threatening lives of three Czech mayors](#), [online], 2020. 05. 11. Forrás: Twitter [2020. 05. 12.]

¹⁵ [Комментарий Посольства России в Чехии](#), [online], 2020. 04. 28. Forrás: Csehországi Orosz Nagykövetség [2020. 05. 12.]

¹⁶ Prágának (Budapesttől eltérően) háromszintű közigazgatási rendszere van.

¹⁷ Daniel MCLAUGHLIN: [Prague names square and promenade after murdered Kremlin critics](#), [online], 2020. 02. 27. Forrás: The Irish Times [2020. 05. 12.]

¹⁸ Konyev marsall Prága felszabadítója volt 1945-ben. Miközben megővta a várost azzal, hogy megtiltotta tüzérségi tőzzel való lővetését, személye mégis ellentmondásos. Egyrészt ő vezette az 1956-os magyar forradalmat leverő Forgószél hadműveletet, másrészt pedig számos történész szerint az 1968-os prágai tavaszt eltipró szovjet bevonulás megtervezésében is szerepet játszott. STIER Gábor: [Kit zavart Konyev marsall szobra?](#), [online], 2020. 04. 11. Forrás: Moszkvatér [2020. 05. 12.]; [Prague Removes Statue of Soviet-Era Commander, Angering Russia](#), [online], 2020. 04. 03. Forrás: RFE/RL [2020. 05. 12.]

¹⁹ [Prague Removes Konev Statue. Russia Promises an “Adequate Reaction”](#), [online], 2020. 04. 03. Forrás: Prague Morning [2020. 05. 12.]

²⁰ ELŐD Fruzsina: [Cseh államfő: Nem jött orosz űgnők Prágába polgármestereket mérgezni](#), [online], 2020. 05. 05. Forrás: Index [2020. 05. 12.]

²¹ [О возможной угрозе покушения со стороны российских спецслужб](#), [online], 2020. 04. 27. Forrás: Eho Moszkvi [2020. 05. 12.]

külgyminisztérium osztott meg a diplomata érkezésével kapcsolatban.²² Ugyanakkor, ha a frissebb, Jakub Janda által megosztott információt vesszük alapul, akkor a polgármesterek védelmét körülbelül három héttel a ricint szállító diplomata érkezését követően rendelték csak el. Míg Novotny hasonlóan szűkszavúan nyilatkozott, addig Kolář egészen konkrét kijelentést tett a veszély forrásával kapcsolatban. Kolář – akivel elmondása szerint titoktartási nyilatkozatot írtak alá, pontosan meghatározva, hogy miről beszélhet – azt állítja, hogy a rendőri védelmét azért rendelték el, mert egy orosz személyt azzal bíztak meg, hogy megölje őt és két politikustársát.²³ A Petříček külügyminiszter által elmondottak azonban kevésbé konkrét fenyegetésre utalnak. Szerinte preventív intézkedésről van szó, mivel a három politikus régóta kap fenyegetéseket, illetve durván kritizálták őket a közösségi oldalak használói és külföldi vezetők is.²⁴

Egy tér átnevezése és egy háborús emlékmű eltávolítása elegendő indok egy politikai merényletre?

Ahogy az fentebb kifejtésre került, mindhárom cseh politikus tett a közelmúltban olyan lépéseket, melyek kivívták Moszkva kritikáját. A kérdés, hogy ezen cselekedetek „súlya” kiválthat-e Moszkva részéről ennyire el túlzott reakciót? Zdenek Hřib, Prága polgármestere az orosz nagykövetség melletti tér átnevezése miatt kerülhetett Moszkva célkeresztjébe.²⁵ Ugyanakkor a döntés a tér átnevezéséről egyáltalán nem példanélküli. Két évvel korábban Washington a Wisconsin Avenue orosz nagykövetség előtti szakaszát nevezte el Borisz Nyemcovról, a példát pedig Vilnius, majd Kijev követte még ugyanabban az évben. Egyik esetet sem követte retorzió orosz részről. A vilniusi orosz nagykövet szerint a döntés „finoman szólva helytelen” volt és Washington „majmolása”.²⁶ A washingtoni városi tanács döntésére pedig úgy tűnt, Moszkva szimmetrikus választ fog adni azzal, hogy a moszkvai amerikai nagykövetség mellett húzódó névtelen síkátort „Észak-amerikai zsákutcára” kereszteli.²⁷ Az ötletet végül nem követte tett. Moszkva ilyen módon történő szembesítése emberi jogi visszaéléseivel nem új keletű. A korábbi washingtoni orosz nagykövetség (ma nagykövetségi rezidencia) előtti terület 1987 óta az Andrei Sakharov Plaza nevet viseli az egykori orosz fizikus és emberi jogi aktivista tiszteletére.²⁸ Moszkva azokra az esetekre sem adott az állítólagos prágai ügységhez hasonlóan súlyos reakciót, amikor Lettországból már 1996-ban, Litvániában pedig 2000-ben teret neveztek el az első csecsen háború parancsnokáról, Dzsohar Dudajevéről.²⁹ Összességében tehát valószínűtlennek tűnik, hogy egy tér átnevezése ilyen aránytalan lépésre sarkallhatta Moszkvát figyelembe véve, hogy a korábbi ügyek nem váltottak ki hasonló reakciót.

Egészen máshogy viszonyul az orosz vezetés a második világháború emlékének kérdéséhez. Moszkva ingerülten reagál minden olyan kijelentésre vagy gesztusra, mely megkérdőjelezi a hivatalos orosz narratívát a Szovjetunió második világháborúban betöltött szerepével kapcsolatban. A háború végének 75. évfordulója miatt ez különösen érzékeny kérdés Moszkva számára. A helyzet leginkább az orosz–lengyel viszonylatban mérgesedett el a háborúval kapcsolatos ellentétes történelmi narratíva miatt. A lengyelek mind a náci, mind a szovjet vezetést egyenlő mértékben teszik felelőssé a második világháború kiirtásáért, miközben az orosz vezetés Lengyelország második világháborúban betöltött szerepét igyekszik relativizálni. A lengyel emlékezetpolitika részét képezi a háborús emlékművek eltávolításának kérdése is. 2016-ban a lengyel kormány a Nemzeti Emlékezet

²² Rusko kvůli Respektu poslalo do Āeska nůtu. Nepatrřičn snaha o naruřovn svobody tisku, min diplomacie, [online], 2020. 04.

²⁸ Forrás: Lidovky.cz [2020. 05. 12.]

²³ Prague 6 Mayor Ondřej Kolr confirms he is under police protection over Russian threat, [online], 2020. 04. 28. Forrás: Expats CZ [2020. 05. 12.]

²⁴ Petr KOLR: iDNES (Āehia): «Я приглашу российского посла. Наши отношения переживают трудный период», — говорит Петршичек, [online], 2020. 05. 06. Forrás: InoSzMI [2020. 05. 12.]

²⁵ Zdenek Hřibnek nem volt beleszólása a Konyev-szobor eltvoltsrol szlo döntésbe, mivel az kerületi hatáskörbe tartozott. Ezt maga Hřib mondta el a már idézett Eho Moszkvi interjúban.

²⁶ Lithuania renames square by Russian embassy for murdered Boris Nemtsov, [online], 2018. 08. 24. Forrás: DW [2020. 05. 12.]

²⁷ Moscow mulls naming a street 'North American Dead End', [online], 2018. 02. 13. Forrás: DW [2020. 05. 12.]

²⁸ Elliot WILLIAMS: Even DC's Street Names Are Political, [online], 2018. 04. 16. Forrás: Washingtonian [2020. 05. 12.]

²⁹ Рижский совет по памятникам отказался переименовать улицу Дудаева, [online], 2011. 08. 16. Forrás: Fontanka.ru [2020. 05. 12.]

Intézetét jelölte ki arra a feladatra, hogy eltávolítson mintegy 300 szovjet háborús emlékművet az országban.³⁰ A lengyel „dekommunizációs” törekvésekre válaszul az oroszok „aszimmetrikus” válaszlépésekkel fenyegettek, köztük a vízumkiadások megtagadásával lengyel hivatalos személyek számára, valamint a kereskedelmi kapcsolatok korlátozásával.³¹ A háborús emlékművek eltávolítása ezidáig az ész-t-orosz viszonylatban vezetett a legsúlyosabb konfliktushoz. 2007 áprilisában a Bronz Katona eltávolítása 1991 óta nem látott zavargásokhoz vezetett Tallinnban, amikor a szobor elmozdítása ellen tüntető oroszok összecsaptak a rendőrökkel. A fosztogatásba és vandalizmusba átsapó tüntetésnek egy halottja és több tucat sebesültje lett. Szergej Lavrov orosz külügyminiszter a szobor eltávolítását a „gusztustalan” jelzővel illette és komoly következményeket helyezett kilátásba. A szobor eltávolítása egyébként különösen érzékeny lépés volt annak okán, hogy az emlékmű alatt szovjet katonák földi maradványai is voltak.³² A szobor eltávolítását több napon át tartó, jól szervezett tüntetés követte a moszkvai ész-t nagykövetség előtt, olykor megakadályozva az ész-t diplomata ki- és bejutását is az épületbe. Az ész-t nagykövetet fizikai atrocitás is érte egy sajtótájékoztató alkalmával. Ezenkívül az orosz fél megtiltotta az ész-t teherforgalom áthaladását a narvai határátkelőhelyen. A legsúlyosabb orosz válaszlépést azonban az az átfogó, 22 napon át tartó kibertámadás jelentette, mely a kormányzaton túl a bank, a média és üzleti szektort is érintette.³³ Fontos látni ugyanakkor, hogy az ész-t esetben fel sem merült az, hogy a döntésért felelős politikusok életére törne bárki.

Úgy tűnik, hogy a Konyev-szobor elmozdítására nagyon hasonló módon reagált Moszkva. A magát nemzeti bolseviknek tekintő Más Oroszország párt tagjai füstbombákat dobtak a moszkvai cseh nagykövetség udvarára, illetve felszólították az orosz külügyminisztériumot, hogy tegyen diplomáciai és ha szükséges, egyéb lépéseket annak érdekében, hogy demonstrálja az európai partnerek felé, hogy a ruszofóbia nem marad büntetlenül.³⁴ A csoport honlapján keresetlen szavakkal illette a fentebb már említett Orosz Felszabadító Hadseregnek állított emlékmű hírét is. A komment azzal zárul, hogy „*az orosz külügyminisztérium ezúttal sem megy majd tovább a puffogáson és dühös elítélő nyilatkozatokon. Így az orosz örökség külföldön való védelmének alapvető feladata ismét ránk hárul.*”³⁵ A nagykövetség elleni tüntetés után néhány héttel összehangolt kibertámadás érte a prágai nemzetközi repülőtér, több kórház és az egészségügyi minisztérium informatikai rendszereit.³⁶ A támadás veszélyére már napokkal korábban figyelmeztetett a cseh Nemzeti Kiber- és Információbiztonsági Ügynökség. Michael Pompeo amerikai külügyminiszter pedig sajtónyilatkozatot adott ki, melyben óva intette a potenciális elkövetőt attól, hogy végrehajtsa az akciót.³⁷ Okulva az ész-t példából, a cseh biztonsági szervek minden bizonytalansággal számítottak valamilyen orosz válaszlépésre a szobor eltávolítása okán. Figyelembe véve azt is, hogy a szobor eltávolításának voltak előzményei: az emlékművet az évek során többször megrongálták, 2018 augusztusában pedig a kerület vezetése úgy döntött, lecseréli a szoborhoz tartozó emléktáblát, hogy az teljesebb és objektív képet adjon Ivan Konyev marsallról, beleértve az 1956-os magyar forradalom leverésében és az 1968-as prágai szovjet bevonulásban játszott szerepéről. Ondřej Kolář, a kerület polgármestere már ekkor is több névtelen fenyegetést kapott, a prágai orosz nagykövet pedig „veszélyes precedensként” értékelte az emlékmű ilyen módon történő átértelmezését.³⁸ Nem zárható ki, hogy a szobor elmozdítása esetleg arra sarkallta az orosz

³⁰ [Poland consigns communist-era monuments to dustbin of history](#), [online], 2018. 04. 30. Forrás: France24 [2020. 05. 12.]

³¹ [Russia warns Poland not to touch Soviet WW2 memorials](#), [online], 2017. 07. 31. Forrás: BBC [2020. 05. 12.]

³² Steven Lee MYERS: [Estonia removes Soviet-era war memorial after a night of violence](#), [online], 2007. 04. 27. Forrás: The New York Times [2020. 05. 12.]

³³ Rain OTTIS: [Analysis of the 2007 Cyber Attacks Against Estonia from the Information Warfare Perspective](#), [online], 2008. Forrás: Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence [2020. 05. 12.]

³⁴ [Russian extremists attack Czech embassy in Moscow over Prague's removal of Konev statue](#), [online] 2020. 04. 06. Forrás: Expats CZ [2020. 05. 12.]

³⁵ [...выбывающихся чехов \(sic!\)](#), [online], 2020. 05. 01. Forrás: drugoros.ru [2020. 05. 12.]

³⁶ Tony WESOLOWSKY: [Czechs See Signs Of Russian Role In Cyberattacks As Tensions Seethe](#), [online], 2020. 04. 24. Forrás: RFE/RL [2020. 05. 12.]

³⁷ Michael R. POMPEO: [The United States Concerned by Threat of Cyber Attack Against the Czech Republic's Healthcare Sector](#), [online], 2020. 04. 17. Forrás: State Department [2020. 05. 12.]

³⁸ Robert TAIT: [Statue must tell true story of Soviet 'hero', say Czechs](#), [online], 2018. 08. 05. Forrás: The Guardian [2020. 05. 12.]

vezetést, hogy a már említett kibertámadáson túl konkrétan Kolář (valamint Novotny és Hřib) személyét érintő megtorló intézkedésre adjon utasítást, azonban kérdéses, hogy Moszkva mit profitált volna egy olyan szintű eszkalációból, ami egy ilyen merénylet sikeres végrehajtását követte volna. Különösen figyelembe véve azt, hogy a kb. 140 fős csehországi orosz diplomáciai jelenlét komoly bázist jelent az orosz titkosszolgálatok számára.³⁹ A cseh biztonsági szolgálat éves jelentése szerint Csehország az Ukrajna ellen irányuló orosz felforgató tevékenység egyik fontos kiindulópontja.⁴⁰ Vagyis a Moszkva és Prága közötti feszültség további eszkalációja komolyan veszélyeztetné az orosz hírszerzés műveleti képességeit a régióban.

Érdemes megemlíteni ennek kapcsán, hogy a budapesti Szabadság téren álló szovjet emlékművet 2017-ben festékekkel leöntő Komáromy Gergely énekest és aktivistát egy csecsen férfi alig burkolt fenyegetéssel vette rá arra, hogy nyilvánosan bocsánatot kérjen tettéért. A csecsen férfivel, Magomed Daszajevvel szemben felmerült a kényszerítés gyanúja.⁴¹ Az nem világos, hogy Daszajev vajon saját indíttatásból, vagy esetleg valamelyik orosz titkosszolgálat biztatására cselekedett. Annyi azonban bizonyos, hogy a csecsen férfi kapcsolatrendszere miatt bekerült az Alkotmányvédelmi Hivatal látókörébe.⁴² Ekkor sem volt szó azonban arról, hogy bárki is Komáromy Gergely életére tört volna; Daszajev megelégedett a nyilvános, videóra rögzített bocsánatkéréssel. Utóbbi műfajnak egyébként komoly hagyománya van az Észak-Kaukázusban, Daszajev nyomásgyakorlása tehát kulturális szempontból egyáltalán nem volt értelmezhetetlen.

Az orosz titkosszolgálatok által végrehajtott célzott likvidálási műveletek

Noha a háborús emlékművek eltávolítása valóban drasztikus válaszlépésre sarkallhatja Moszkvát, ezzel együtt is valószínűtlennek tűnik, hogy az orosz titkosszolgálatok hivatalban lévő külföldi politikusok ellen hajtsanak végre *megtorló célú* merényletet. A lehetséges merénylet célját azért fontos hangsúlyozni, mivel általánosságban egyáltalán nem idegen az orosz titkosszolgálatoktól, hogy más országok politikai vezetői ellen merényletet kíséreljenek meg. Jó példa erre Viktor Juscsenko megmérgezése 2004-ben vagy a 2016-os montenegrói puccskísérlet.

Fontos és közvetlen politikai vagy műveleti célt szolgáló merényletek

A nyugatpárti ukrán elnökjelöltet és későbbi elnököt, Viktor Juscsenkot a 2004-s elnökválasztási kampány során mérgezték meg dioxinnal, melynek következtében súlyos állapotba került, arca ideiglenesen deformálódott.⁴³ A merénylet egyértelműen Moszkvának állt érdekében. Oroszország ráadásul megtagadta, hogy dioxin mintát adjon az ukrán hatóságok számára, mely igazolhatta vagy cáfolhatta volna, hogy a mérgezéshez használt dioxint orosz laboratóriumban állították elő.⁴⁴ 2016 októberében állítólag az orosz katonai hírszerzés (GRU) tervezett államcsínyt Montenegróban annak érdekében, hogy megakadályozza az ország NATO-csatlakozását. A terv részeként az akkori nyugatbarát miniszterelnökkel, Milo Djukanoviccsal mesterlövész végzett volna.⁴⁵ Ugyanakkor mind a Djukanovics, mind pedig a Juscsenko elleni merényletkísérlet esetében közvetlen politikai célja

³⁹ Tony WESOŁOWSKY: [Alleged Kremlin Poison Plot Highlights Czechs' Russian Spy Problem](#), [online], 2020. 04. 30. Forrás: RFE/RL [2020. 05. 12.]

⁴⁰ [Annual Report of the Security Information Service for 2018](#), [online], 2019. 11. 26. Forrás: BIS [2020. 05. 12.], 7. o.

⁴¹ CZINKÓCZI Sándor: [Nyomozni kezd az ügyészség Magomed miatt](#) [online], 2017. 04. 27. Forrás: 444 [2020. 05. 12.]

⁴² [Megfigyelik Magomedet, aki hivatalosan hontalan](#) [online], 2017. 04. 27. Forrás: HVG [2020. 05. 12.]

⁴³ A laborvizsgálatok Juscsenko szervezetében a populációban detektálható átlagos dioxinmennyiség ötvenezerszeresét mutatták ki. Mivel a dioxin jelenlétét nem vizsgálják rutinszerűen akkut mérgezési tünetek esetében, ezért Juscsenkonál csak majdnem négy hónappal a mérgezést követően mutatták ki annak jelenlétét. Amennyiben Juscsenko meghalt volna, a mérgezés okát feltehetőleg sosem állapították volna meg. SORG et al.: [2,3,7,8-tetrachlorodibenzo-p-dioxin \(TCDD\) poisoning in Victor Yushchenko: identification and measurement of TCDD metabolites](#), [online], 2009. 08. 05. Forrás: The Lancet [2020. 05. 12.]

⁴⁴ [Viktor Yushchenko points finger at Russia over poison that scarred him – The Times](#), [online], 2007. 09. 11. Forrás: UNIAN [2020. 05. 12.]

⁴⁵ [Montenegro jails 'Russian coup plot' leaders](#), [online], 2019. 05. 09. Forrás: BBC [2020. 05. 12.]

volt Oroszországnak. Mégpedig az, hogy a nyugatbarát politikai szereplők kiiktatásával Moszkva-barát politikai vezetést juttasson hatalomra.

Az orosz titkosszolgálatok előszeretettel nyúlnak a célzott likvidálás eszközéhez akkor is, ha a célpont kiiktatása valamilyen fontos műveleti célt szolgál. Ez különösen Ukrajnában számít majdhogynem mindennaposnak, ahol számos magasrangú ukrán titkosszolgálati vezetővel végeztek az elmúlt években feltehetőleg orosz bérgyilkosok.⁴⁶ Az viszont nem látszik, hogy a cseh polgármesterek likvidálása miféle olyan közvetlen politikai vagy műveleti célokat szolgált volna, ami megéri az akcióval járó kockázatokat. Azt Moszkva nyilvánvalóan nem várhatta, hogy egy sikeres merénylet esetén a cseh vezetés visszaállítja a Konyev-szobrot eredeti helyére. Ha Oroszország valóban meg akarta mérgezni a három cseh politikust, úgy a cél a büntetés lehetett, illetve, hogy elrettentsen másokat hasonló, az orosz vezetést provokáló lépésektől.

Büntető és elrettentő célú merényletek

Az ilyen, megtorló céllal elkövetett merényletek sem idegenek az orosz titkosszolgálatoktól, az azonban tény, hogy célpontjai – jelen ismereteink szerint – ezidáig döntően orosz és ukrán⁴⁷ állampolgárok voltak. A külföldön végrehajtott büntető célú merényletek eddig javarészt terroristák és orosz percepció szerinti áru⁴⁸ ellen irányultak. A terroristák külföldön történő likvidálására egyébként egy 2006-os törvény is felhatalmazza az orosz vezetést. Egyesek úgy vélik, a törvény kiterjesztett értelmezése szolgált legitimitásul a néhány hónappal annak elfogadása után elkövetett Litvinyenko elleni gyilkosságra.⁴⁹ Alekszandr Litvinyenkót, a Szövetségi Biztonsági Szolgálat (FSZB) egykori alezredesét a polónium-210 nevű radioaktív izotóppal mérgezték meg. Litvinyenko 2000 óta élt az Egyesült Királyságban és amellet, hogy az orosz szervezett bűnözés és az FSZB kapcsolatáról szolgált információval a brit hírszerzés, valamint többek között a spanyol hatóságok számára, hangos bírálója volt a Putyin-rezsimnek és szoros kapcsolatban állt az oligarcha, Borisz Berezovszkijjal is.⁵⁰

A két évvel ezelőtt szintén az Egyesült Királyság területén elkövetett sikertelen merénylet célpontja egy volt GRU-ezredes, Szergej Szkripal volt. A Szkripal és lánya, Julija ellen 2018 márciusában végrehajtott akcióban egy Novicsok nevű ritka idegmérget használtak az elkövetők. Szkripalt 1996-ban szervezte be a brit hírszerzés, az MI6.⁵¹ A merénylet egyben egy tabu ledöntését is jelentette, mivel Szkripalt még 2010-ben adták át a briteknek az oroszok egy kémcsere során, aminek peremfeltétele volt, hogy előtte Szkripal amnesziát kapott, orosz jogrend szerint tehát már nem volt áru⁴⁸. Kicsérélt kémek meggyilkolására pedig korábban nem volt példa. Mark Galeotti szerint Szkripal azért válhatott ennek ellenére célponttá, mert felrúgta a kémjátszma íratlan játékszabályait azzal, hogy kicsérélése után nem vonult vissza, hanem továbbra is aktív maradt, és európai titkosszolgálatoknak adott tanácsokat, illetve tippeket beszervezhető egykori kollégákra vonatkozóan.⁵² Ez azonban nem életszerű. Szkripal 1999-ben vonult nyugdíjba a GRU-tól, és noha ezt követően is kapcsolatban maradt a brit hírszerzéssel, 2002-től már valószínűleg gyanakodtak rá, ezért igyekeztek ellehetetleníteni az érintkezést közte és még aktív kollégái között.⁵³ Vagyis amikor az egykori GRU ezredest kiadták az Egyesült Királyságnak, a legfrissebb releváns információ, amivel rendelkezhetett kb. nyolc éve volt aktuális. Mark Urban, Szkripal

⁴⁶ Jim KOVPAK: [Senior Ukrainian Intelligence Officer Killed in Car Bombing](#), [online], 2017. 06. 27. Forrás: VOA [2020. 05. 12.]

⁴⁷ Meglepő módon nem csak az ukrán háborúval összefüggésben. Egy, az ukrán hatóságok által letartóztatott orosz bérgyilkos feladata olyan személyek likvidálása volt, akik Grúzia oldalán vettek részt a 2008-as orosz–grúz háborúban. A célpontok többsége olyan korszerű légvédelmi rendszereket kezel, melyeket Ukrajna adott el Grúziának a háború előtt. A cél tehát ebben az esetben is a megtorlás lett volna. Michael SCHWIRTZ: [Russia Ordered a Killing That Made No Sense. Then the Assassin Started Talking](#), [online], 2019. 03. 31. Forrás: The New York Times [2020. 05. 12.]

⁴⁸ Maga Vlagyimir Putyin is éles különbséget tesz ellenség és áru⁴⁸ között, ahogy azt 2001-ben egy újságírónak kifejtette. Mark URBAN: *The Skripal Files. The Life and Near Death of a Russian Spy*, Henry Hold and Co., 2018, 164. o.

⁴⁹ Uo., 213-214. o.

⁵⁰ Uo., 211. o.

⁵¹ Uo.

⁵² Mark GALEOTTI: *We Need to Talk about Putin*, Ebury Press, 2019, 119. o.

⁵³ Mark URBAN: *I. m.*, 261. o.

életrajzírója szerint a mérgezés célja sokkal inkább az lehetett, hogy elrettentsen minden orosz állampolgárt, és különösen a titkosszolgálatok munkatársait az árulástól.⁵⁴ Ilyen értelemben tehát ugyanaz a logika érvényesült volna, mint a Litvinyenko-ügy kapcsán. A Carnegie Moscow Center egyik elemzése szintén ezt valószínűsíti, hangsúlyozva, hogy az orosz titkosszolgálatok vesztesre állnak a náluk anyagilag és technikailag jobban ellátott nyugati szolgálatokkal folytatott versenyben. Ezért szükségét érzik annak, hogy látványosan elrettentsék saját kollégáikat attól, hogy engedjen valamelyik ellenséges hírszerző szolgálat csábításának.⁵⁵

A legutóbbi ismert, feltehetően az FSZB által elkövetett büntető célú likvidálási akció áldozata egy Zelimkhan Khangoshvili nevű, félig grúz, félig csecsen veterán volt tavaly Berlinben. Khangoshvili azon kívül, hogy az oroszok ellen harcolt a második csecsen háborúban, állítólag a grúz katonai hírszerzést is segítette a 2008-as háború idején. Khangoshvilivel pisztolylövés végzett, merénylőjét pedig – a gyilkosság után nem sokkal a német rendőrség letartóztatott – állítólag alvilági múltja miatt szervezte be az FSZB.⁵⁶

Noha a fent bemutatott két kategória ráhúzható az ismert orosz célzott likvidálási akciók túlnyomó részére, akad olyan eset, melyről teljes bizonyossággal nem állapítható meg a merénylet célja. 2015-ben állítólag a GRU állt egy bolgár üzletember, Emilian Gebrev megmérgezése mögött. Egy a Szkripal elleni merénylettel összefüggésbe hozott GRU-tiszt állítólag Bulgáriában járt akkor, amikor a bolgár üzletembert megmérgezték. A mérgezés forrását nem sikerült azonosítani, azonban a Szkripal ellen három évvel később elkövetett akció után felmerült, hogy Gebrev esetében is a novicsok nevű idegmérget alkalmazhatták. Gebrev két lehetséges okát jelölte meg annak, hogy miért válhatott a GRU célpontjává. Egyrészt egyik cége védelmi jellegű eszközöket szállított Ukrajnának. Ha ez volt a merénylet oka, úgy az beleillik a büntető célú akciók kategóriájába, melynek ismert célpontjai eddig orosz és ukrán állampolgárok voltak. Másrészt úgy véli Gebrev, hogy az egyik irányítása alatt álló fegyvergyártó vállalat fontos lehetett Oroszország számára is.⁵⁷

Következtetések

Az orosz titkosszolgálat széleskörben alkalmazza a célzott likvidálás eszközt alapvetően két, jól körülhatárolható célból. Egyrészt valamely fontos, jól körülhatárolt és aktuális műveleti vagy politikai cél elősegítése érdekében, másrészt pedig a büntetés, illetve elrettentés eszközeként. Az utóbbi években látványosan elszaporodott a büntető célú merényletek száma, ezek célpontjai azonban – az ukrajnai háború kontextusán kívül – főként terroristák, illetve az orosz titkosszolgálatokat eláruló egykori hírszerzők voltak.⁵⁸

Ezért is nehezen értelmezhető a cseh polgármesterek elleni állítólagos akció. Noha az logikailag egy büntető célú merényletnek felelne meg, nincs ismert példa arra, hogy ilyen hivatalban lévő külföldi politikusok ellen megkíséreltek volna az orosz titkosszolgálatok. Ahogy fentebb bemutatásra került, nem a prágai volt az első eset arra, hogy egy városvezetés szovjet háborús emlékművet távolított el. Ha az orosz titkosszolgálatok valóban erre készültek, az jelentős eltérést jelentene az eddig ismert gyakorlattól. Az elmúlt néhány év arról tanúskodik, hogy az orosz titkosszolgálatok egyre agresszívebbek, miközben ezzel párhuzamosan látványos kudarcuk a személyi állomány felhígulásáról árulkodnak. Ennek következményei potenciálisan nagyon súlyosak, ahogy arra a Szkripal elleni félresikerült merénylet is rávilágított: miközben a célpont túlélte a merényletet, egy brit nő, akinek semmi köze sem volt a célpontoz meg halt, élettársa pedig súlyos állapotban került kórházba.

⁵⁴ Uo., 372. o.

⁵⁵ Alexander BAUNOV: [An English Spire and Russian Spies: A New Post-Cold War Script](#), [online], 2018. 09. 28. Forrás: Carnegie Moscow Center [2020. 05. 12.]

⁵⁶ [Identifying The Berlin Bicycle Assassin: Russia's Murder Franchise \(Part 2\)](#), [online], 2019. 12. 06. Forrás: Bellingcat [2020. 05. 12.]

⁵⁷ [Third Skripal Suspect Linked to 2015 Bulgaria Poisoning](#), [online], 2019. 02. 07. Forrás: Bellingcat [2020. 05. 12.]

⁵⁸ Ez utóbbi esetben úgy tűnik, hogy az adott szolgálat feladata végezni saját „árulójával”. Az egykori FSZB-s Litvinyenko merénylői az FSZB tisztjei voltak, míg a katonai hírszerzés egykori tisztje, Szkripal esetében a GRU emberei hajtották végre a sikertelen akciót.

Stratégiai Védelmi Kutatóintézet

NÉZŐPONTOK 2020/4.

A csökkenő professzionalitás ellenére is valószínűtlennek tűnik, hogy az orosz titkosszolgálatok meg akarták ölni a három cseh politikust. Még ha a Konyev-szobor eltávolítása valóban ilyen példátlan válaszlépésre is sarkallta Moszkvát, a megtorló célú merényletek esetében az azonnaliság nem prioritás, ahogy azt a korábbi példák is alátámasztják. Érthetetlen tehát, hogy az orosz titkosszolgálatok miért épp egy járványügyi veszélyhelyzet miatt bevezetett szigorú utazási korlátozás idejére időzítették volna akciójukat, amikor a műveletben résztvevők beutazásának és mozgásának rejtése jóval bonyolultabb feladat. Ráadásul a cseh biztonsági szolgálatok minden bizonnyal egyébként is magasabb készültségben dolgoztak, számítva az esetleges orosz válaszlépésekre. Ezt támasztja alá, hogy képesek voltak előre jelezni az ország elleni kibertámadást is. Nem is szólva azokról a roppant komplex műveleti nehézségekről, amivel három különböző célpont nagyjából egyidejű likvidálása jelentett volna, hiszen egy ilyen akció végrehajtásához több tucatnyi ember koordinált munkája szükséges, különösen a végrehajtás fázisában.

Elképzelhető, hogy a cseh hatóságok rendelkeztek bizonyos információval, azonban ezekből nem rajzolódott ki a teljes kép. Talán a sajtóban említett orosz diplomata valóban ricint szállított a csomagjában, melyről a cseh biztonsági szolgálat tudomást szerzett. Azonban további részletek nem álltak rendelkezésére, így például a célpont(ok) vagy a merényletben résztvevők köre. Ez megmagyarázná, hogy miért csak a diplomata beutazása után három héttel rendelték el a három polgármester rendőri védelmét. Ha konkrét információval rendelkeztek volna arról, hogy a cseh politikusok veszélyben vannak, személyi védelmüket már korábban el kellett volna rendelni. Így azonban elképzelhető, hogy mivel a ricinről tudomást szereztek a cseh hatóságok, de a lehetséges célpont(ok) kilétét nem ismerték, így elővigyázatosságból elrendelték a három cseh polgármester védelmét, tekintettel azok közelmúltban tett, az orosz diplomáciát provokáló lépéseire. Ez egyben megválaszolná a sajtónak történő kiszivárogtatás (már amennyiben ténylegesen szándékos kiszivárogtatásról van szó) miértjét is. Az elkövetők és a célpontok kilétének bizonytalansága miatt elképzelhető, hogy a csehek inkább preventív jelleggel tudatták az orosz féllel, hogy tudnak az előkészületekről, ezzel elejét véve a merénylet végrehajtásának – bárki ellen is irányult volna az.

Stratégiai Védelmi Kutatóintézet

NÉZŐPONTOK 2020/4.

Az „SVKK Nézőpontok” 2010 óta a Kutatóintézet külső munkatársainak tematikus szakpolitikai elemzéseit, értékeléseit közreadó, illetve a Kutatóintézet munkatársainak szubjektívebb szakmai véleményét közlő időszakos kiadvány.

Az NKE Eötvös József Kutatóközpontjának Stratégiai Védelmi Kutatóintézete független szakpolitikai kutatóintézet, a kiadványaiban megjelenő elemzések, álláspontok, vélemények nem feltétlenül tükrözik a szerkesztőség vagy a kiadó véleményét. Az elemzésben foglalt információk, adatok, megállapítások tájékoztatás céljából készültek.

Kiadó: NKE Eötvös József Kutatóközpont Stratégiai Védelmi Kutatóintézet

Szerkesztés és tördelés:

Árva János, Tálás Péter

A kiadó elérhetősége:

1581 Budapest, Pf. 15.

Tel: 00 36 1 432-90-92

E-mail: svkk@uni-nke.hu

ISSN 2498-843X

© Jójárt Krisztián, 2020

© Nemzeti Közzolgálati Egyetem, 2020